

EKONOMICKÉ NÁZORY V HUMANISTICKÉM DÍLE JANA AMOSE KOMENSKÉHO

Ilona BAŽANTOVÁ, Právnická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

1. Úvod

Jeden z mála světově známých Čechů a největší česká osobnost sedmnáctého století Jan Amos Komenský (1592 – 1670) se ve svých rozsáhlých filozofických, náboženských a pedagogických úvahách dotýkal i hospodářských otázek. Nikoli pouze okrajově několika nesourodými poznámkami, ale promyšleně z pohledu neoddělitelnosti společenské vyspělosti a civilizovanosti od hospodářského základu každého státu i celého lidstva.

J. A. Komenský, jak z vlastnoruční dedikace *Clamores Eliae* (Volání Eliášovo) vyplývá, se původně jmenoval Segeš Nivnický. Narodil se 28. března 1592 v Nivnici, po otci Martinovi pocházejícímu z Komné, odvodil své příjmení. Jméno Amos z latinského Amosus (zvlášť milý) přijal v době studií. V deseti letech osiřel a byl evangelickou církví Jednota českých bratří, k níž jeho rodina patřila, poslán do latinské školy v Přerově. Roku 1611 byl vyslán na univerzitu do Herbornu a poté do Heidelbergu. Zde získal zakázaný Koperníkův rukopis *O pohybu těles nebeských*. Od roku 1614 učil v Přerově a když byl v roce 1616 vysvěcen na kněze Jednoty českých bratří, byl přidělen jako učitel a kněz do Fulneku. Po porážce českých evangelíků v bitvě na Bílé hoře se Komenský skrýval v severovýchodních Čechách. Po Obnoveném zřízení zemském v únoru 1628 emigroval s církevní komunitou do polského Lešna. Později pobýval a pracoval v Londýně, několik let ve Švédsku. Roku 1648 se vrátil do Lešna, aby jako šedesátiletý přijal pozvání do Uher, kde strávil 3,5 roku. Po obležení Lešna a jeho požáru r. 1656, kde byly zničeny jeho některé rukopisy, našel konečný azyl v Holandsku.

Světovou proslulost v celém tehdejším civilizovaném světě získal svými pedagogickými spisy a didaktickým přístupem. Proto mu byla nabídnuta i funkce na tehdy nově založené Harvardově univerzitě. Ve své době byl i význačným filozofem hlásajícím náboženskou snášenlivost, spravedlnost a touhu po míru. Věhlas a slávu mu zajistily pedagogické spisy např. *Schola ludus* (Škola hrou, 1657), učebnice latiny *Janua lingvarum reserata* (české znění Brána jazyků otevřená Komenský vydal r. 1633) a *Orbis pictus* (Svět v obrazech, 1658). Věnoval se úvahám filozofickým (*Labyrint světa a ráj srdce*, 1623), politickým a pacifistickým, např. pojednání *Angelus pacis* (Anděl míru), setkal se a ve svých pojednáních polemizoval s R. Descartesem, zabýval se přírodními vědami (spis *Physicae synopsis*, 1633) a astronomií, kde v díle *Lexicon reale pansophicum* (Vševědný slovník) přijal Koperníkovu heliocentrickou soustavu. Ke konci života začal sepisovat obsáhlé latinské dílo, ke kterému si činil celý život poznámky a sbíral materiál, *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (Obecná porada o nápravě věcí lidských); první dva díly vyšly r. 1662. Když 15. listopadu 1670 Komenský umírá, ostatní části knihy zůstaly pouze v rozsáhlých rukopisných tezích.

*) Článek byl napsán za podpory grantu GA ČR č. 402/99/0605 Dějiny českého ekonomického myšlení.

2. Pohled ekonomické historiografie

Z hlediska pedagogického přínosu lze nalézt o Komenském velké množství publikací v mnoha jazycích; jeho filozofické postoje rozebírali např. Popelová (1958), Patočka (1964), Pešková (1992) a další. Z hlediska dějin ekonomického myšlení si Komenského všiml jako jediný na počátku 20. století Jan Václav Novák (1853 – 1920), který překládal některá jeho díla z latiny do češtiny. Při této příležitosti napsal roku 1917 článek do *Obzoru národohospodářského*, tehdy nejprestižnějšího ekonomického odborného časopisu, kde na některé Komenského ekonomické myšlenky upozornil. Bohužel, Novák nebyl ekonom a jeho článek lze charakterizovat jako velmi popisný a neúplný. Tato „neúplnost“ však také měla objektivní příčinu.

„Komplikací“ nejenom pro J. V. Nováka, ale i další možné badatele při poznávání Komenského ekonomického myšlení byla pouze částečná znalost stěžejního Komenského spisu *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Úplný rukopis tohoto spisu byl nalezen teprve v roce 1935 v Halle nad Sávou a úplný český překlad celého díla byl vydán až v roce 1992 ve třech dílech, i když již v 50. letech 20. století byly některé části z *Obecné porady* přeloženy do češtiny. Z nich vycházel i Urfus (1960, s. 47), který ve svém historicko-právním výkladu pod čarou upozornil na vztah Komenského k monopolům citací jeho dvou vět. Netradiční byl nesmělý pokus Ždímalá (1992) ukázat Komenského, s jeho důrazem na cílevědomou tvůrčí práci, jako možnou inspiraci pro současný management.

Historiografie si jinak ekonomických názorů tohoto vzdělaného Čecha obšírněji nepovšimla, natož aby se je pokusila zhodnotit a zařadit do kontextu dějin ekonomického myšlení, ačkoli Komenského přínosy i k jiným oborům než pedagogice a filozofii (např. ke zdravotědě, hudbě, kartografii, vědě a technice apod.) prozkoumány jsou.

Komenského ekonomické názory musíme hodnotit optikou poloviny 17. století. Svými názory na populaci, na blahobyt národa, úlohu právních předpisů a aktivity panovníka, zdůrazňováním úrovně vzdělání pro rozvoj a blahobyt národa se Komenský vymaňoval ze středověkého ekonomického myšlení a jeho názory byly mnohdy blízké merkantilistickému pohledu.

3. Úvahy o postavení chudých a bohatých

Komenského úvahy a poznámky o ekonomických jevech najdeme v několika jeho dílech. Na počátku své literární dráhy jako mladý kněz vydal r. 1619 v Olomouci český spis *Listové do nebe*, sepsaný ve formě pěti fiktivních dopisů. První dopis obsahuje žalobu chudých lidí na bohaté, druhý odpověď Kristovu chudým, třetí vyzvání Kristovo k bohatým, čtvrtý list odpověďa ospravedlnění se boháčů a pátý Kristovo rozsouzení.

Komenský popisoval bídu a nesvobodu chudých lidí a upozorňoval na nespravedlnost a kruté jednání bohatých vůči chudým. Bohatí „...plné majíce stodoly, truhly, koše, nám přece i ten chléb náš z rukou a z úst vydírají; ne tak sice kvalitě a násilím, jako forteli a obmysly předivnými. Máme mnozí přetěžké živnosti své; avšak jimi dnem i nocí pracující, ne sobě, než oněm naháníme. Vymyslili na nás v té příčině přechytrý fortel k zhoubě naší, že v nouzi naší sami se ohlašují...ale potom vrchovatě toho od nás i s lichvou vyhledávají, nic již, byť o kůži šlo, nelitujíce,“ žalují v prvním listu chudí na bohaté (1910, s. 8). Zrovna tak chudí poukazují na to, že platí daleko více daní a ve přích před soudy, protože nemají na dary a úplatky, své spravedlivé spory prohrávají.

Ve druhém listě – Kristově odpovědi chudým – se Komenský, ústy Kristovými a argumenty z Bible, stavěl proti rovnostářství: „Rádi byste, aby rovnost byla v zboží a bohatství mezi všemi, a abych neuvozoval jednomu v ruce více než druhému. Ale soudíte-li, co mluvíte?“ a vysvětluje, že rozdílnost a rozličnost ve všech věcech je dána Boží moudrostí. Ukazuje, že i život bohatých v přepychu a nádheře má stinné stránky (1910, s. 11-13).

Komenský v dalším Kristově listu bohatým apeloval citáty z Bible proti lichvě a úroku a proti přílišným, tj. nad slušnost a proti spravedlivému vyměření vzrostlým poplatkům a daním. Na druhou stranu, ústy bohatých ve čtvrtém listu Komenský zdůrazňuje, že chudí se také sami musí přičinit a zámožní lidé za svou pracovitost jsou poctěni od Boha: chudí „ustavičně sobě stýskají a nařikají nad svou bídou, a aby se z ní vymohli, opravdově přece se nestarajíce; ...poněvadž obyčejně na nouzi vlastní vinou přicházejí skrze žrádla, hodování, hry, zahálky a nerozšafnosti; jiní pak, kteří po rodičích nic neměli, aby také k statečkům nepřicházeli, lenost jedinká bývá příčina. Tys (Kriste) zaslíbil, že ... pracujícím žehnatí budeš a nedopustíš, aby nedostatek trpěli...Jsme-li my tedy, milý Pane, povinni krmiti cizí lenost a fedrovati ty, kterýchž ty sám fedrovati nechceš?“, ptají se bohatí, aniž sami odmítají přiměřené poskytování almužny bídným, slepým a chromým (1910, s. 17-18). Taktéž upozorňují, že koupě a ostatní smlouvy jsou svobodné, a chudí, pokud nechtějí či si stěžují na lichvu a nespravedlnost, tak nemají obchodovat nebo si půjčovat.

V závěru spisu v posledním listě nevyzýval Komenský k odstranění společenské nerovnosti a zrušení bohatých stavů, ale apeloval na křesťanskou lásku, pokoru, trpělivost a konání dobrých skutků v každém od Boha vyměřeném čase.

4. Formulace podmínek štěstí národa

Komenský v letech 1650 – 1654 na pozvání Rákócziů pedagogicky působil v Uhrách v Sárospataku (Blatném Potoku). Právě knížeti Jiřímu II. věnoval latinský spis *Gentis felicitas speculo exhibitia iis, qui num felices sint et quomodo fieri possint, cognoscere velint* (Štěstí národa jako zrcadlo nastavené těm, kdož poznati chtějí, jsou-li šťastni a jak by se jimi státi mohli), které dopsal roku 1654 (tiskem vyšel r. 1659).

Teoreticky a dále na příkladu Uher objasnil, na čem se zakládá štěstí národa, protože podle něj zvrhlý je národ, jenž si neuvědomuje svůj neblahý stav a cizím štěstím nedá se pohnout, aby o ně též usiloval, a šťastný je národ, jenž zná přednosti lidské přirozenosti a hledí jich všemožně užít. Komenský nejprve definoval národ jako „množství lidí, zrozených z téhož kmene, bydlících na témž místě ve světě, užívajících téhož zvláštního jazyka a tím spojených týmiž svazky společné lásky, svornosti a snahy o dobro obecné“ (1901, s. 9). Nutno podotknout, že v našich podmínkách jde o vůbec první moderní definici národa.

Komenský vytyčil osmnáct podmínek štěstí a zdárného rozvoje národa. Daly by se shrnout pod podmínky populační (početnost národa, vhodná sídla, dostatek místa pro národ bez nutnosti smíchání se s jiným národem na tomto místě), podmínky mezinárodní (mít dobré sousedy nebo aspoň schopnost národa jim čelit a dosáhnout mírového soužití s nimi, uznání u jiných národů), podmínky institucionální (dobré zákony, dobré úřady jako strážce zákonů, vrchnosti až po panovníka z rodu domácího, přející panovník neutlačující své poddané, možnost bez překážek věnovat se svým činnostem), podmínky ekonomické (zdárný rozvoj orby, řemesel a umění a z toho plynoucí zámožnost, aby každý v klidu mohl požívat ovoce své práce, bezpečnost osoby a majetku) a podmínky úrovně vzdělání a víry (vychování mládeže a péče o humanitu, čistá a vřelá pocta Bohu, zvláštní znamení

přízně boží, v národu panující vnitřní svornost a mír). Tyto teze dále Komenský rozváděl a uváděl příklady především z Bible.

Co se týká podmínek ekonomických, tvrdil, že pracovitost všech vrstev národa, zejména pak rozvoj řemesel a svobodných umění, povznášá štěstí národa. Za pozitivní taktéž pokládal vzájemnou konkurenci: přičinliví a pilní lidé rádi spolu v dobrém soupeří, majíce ze své snahy prospěch, tím zároveň ubývá lenochů a žebráků, kteří jsou škodlivou přítěží národa. Z pilnosti rodí se blahobyt a přebytek všech věcí a s ním přímo souvisí obecná bezpečnost – může-li si každý opatřit co potřebuje, nehledí jeden druhého oloupit. Každé dobro je podle Komenského tím lepší, čím více lidí má na něm účast.

Neštěstí národa pochází z tuposti a nevědomosti a léčba musí začít již od počátku: „Kolébka tuposti a lenivosti, nakažlivého zla v tomto národě, přičítati se musí samé kolébce, to jest špatnému vychování, protože mládež necvičí se v jarosti a čilosti a v ochotné činnosti do všeho. A to zase pochází z nevědomosti, protože tomu nerozumějí, že na pohybu a hybnosti lidský život, zdraví, síly, bohatství a vše záleží. ... Z neznalosti, jak velkým dobrem při člověku jest pohyblivost a přičinlivost, rodí se jiné zlo, neumělost, to je neznalost většiny umění lidských. Neboť že každého mrzí pracovati a pracovnímu nějakému umění se oddávati jen proto, že toho nečiní jiní, se stydí, zůstává vše, jak jest, nevzděláno, myslí, ruce, jazyky, a odtud činy, které by vycházeti měly z myslí, rukou, jazyků uměním opatřených“ (1901, s. 30-31). Jak je vidět, Komenský uznával význam jak manuální, tak i duševní práce a ze všech jeho poznámek se dá usuzovat, že základní podmínkou šťastného národa jsou dobré školy, dobré knihy a dobře vedená mládež k dobrým zvykům.

Dále Komenský adresoval konkrétní výtky uherskému národu, kdy podle něj lid není zvyklý na pravidelný ukázněný život. V míru se oddává zahálce, nehledí si obdělávání krajiny, řemesel apod., ačkoli země je úrodná, podzemního bohatství má dostatek a má příznivou polohu. Přenechávající využívat bohatství své země cizincům, domácí obyvatelstvo vymírá a země chudne. Z obecné chudoby vzniká všeobecná nejistota majetku, všude je plno lupičů a velké množství žebráků. Komenský na dalších příkladech dokazoval svou základní tezi, že hlavní příčinou zla a bídy v Uhrách je neznalost, nevědomost a lenivost, protože sami lidé neznají, co jim prospívá a co jim škodí: „Nuzoty a bídy, kterou zde většina lidí je skličována, příčinou nejpravděpodobnější jest řečená již lenivost a neumělost. Neboť odkud by si věc zjednal, kdo nezná způsobů poctivého získání věcí (uměním, kupectvím, bedlivými způsoby hospodářskými, jichž se nedbá) a kdo ani na to nemyslí, že dne na den žije, cokoli dnes postačuje, hned stravuje, o zítřek tolik se staraje, kolik ptáčekové nebeští“ (1901, s. 31). Je zajímavé, že „kupectví“ zahrnoval do „poctivého způsobu“ získávání věcí, resp. bohatství. Středověká aristotelovsko-tomistická nechuť a ostražitost k obchodu¹⁾ je v Komenského pojetí překonána a dokonce obchod „zrovnoprávníl“ se zemědělstvím: „A nejen pracemi rolnickými nebo pěstováním vína ať se zabývají všichni naši lidé, ale i uměním všeho druhu a kupectvím ...“ (1901, s. 37).

1) „Kupci“ bylo vžité označení pro obchodníky a velkoobchodníky, „kramáři“ byli drobní obchodníci a prodáváci a jako takoví byli „přirazováni“ k řemeslníkům. K bohubilým způsobům nabývání majetku, přiměřeně velkého vzhledem ke společenskému stavu a postavení, patřily platby za obdělávání a užívání půdy. Na velký obchod bylo pohlíženo, na rozdíl od zemědělství a řemesel, jako na symbol zapovězeného egoistického ziskového snažení nevhodného pro křesťany. Postuláty kanonického práva měly mimo jiné za následek, že Židé nemohli vlastnit ani obdělávat půdu a byli tak nuceni se živit obchodem.

Komenský nevybočoval z evropského kontextu tehdy vznikajících a rozvíjejících se merkantilistických názorů a současně spolu s nimi byl proti scholastické doktríně, když se přimlouval za přísné zákony proti zahálce, proti žebrákům a tulákům:²⁾ „Lék proti lenivosti, zdroji všech zmatků v tomto národě, snadno nalezne moudrý Šalamoun, který s mocí bude stát v čele, ustanovuje zákony obecními a přísným vyšetřováním i stíháním, že nikde nebude trpěno nižádné zahálky, ku pracím bude doháněno, cokoli žije; tak, že jedenkaždý dům, ves, město, země celá potom ničím nebude nežli obcí mravenčí...“ (1901, s. 37).

Dalším lékem proti neštěstí národa, kromě vzdělání a pilné práce, je podle Komenského „povznesení lidnatosti národa“. Pro zvýšení množství populace radil k častějším sňatkům, zmírnění poddanství a umožnění volného stěhování. Při obdělávání půdy se mají používat i umělé úpravy na zvýšení úrodnosti půdy – vysušování močálů, ohrazování řek apod., vše, co by zajistilo obyvatelstvu dostatečnou obživu.

5. Snahy o nápravu věcí lidských

Nejrozsáhlejším a nejvýznamnějším Komenského dílem je *De rerum humana rum emendatione consultatio catholica* (Obecná porada o nápravě věcí lidských), kde lze taktéž nalézt jeho ekonomické názory, včetně kapitoly nazvané „Ekonomika“. Toto dílo se skládá ze sedmi knih: 1. Panegersia (Obecné probuzení), 2. Panau gia (Obecné osvětlení), 3. Pansofia (Vševěda), 4. Pampaedia (Vševýchova), 5. Panglottia (Všemluva), 6. Panorthosia (Všenáprava) a 7. Pannuthesia (Všeobecné povzbuzování).

Obecná porada o nápravě věcí lidských je souhrnem Komenského názorů a přístupů filozofických, pedagogických a jazykovědných a hledáním zákonitostí formování člověka a společnosti, řádu a harmonie obecných věcí a možností lidské nápravy.³⁾ Věcmi lidskými chápe filozofii, náboženství a politiku v širokém smyslu. Dobově originální, na rozdíl od aristotelovského výkladu, byl jeho přístup k filozofii. Filozofii pokládal za východisko všeho zkoumání, proto musí ostatním vědám včetně teologie předcházet. Prvním stupněm je svět možný, což je „úplná a dobře uspořádaná myšlenková soustava všeho, co si zdravá mysl může jasně představit, zdravě žádat a bezpečně vykonat. Je zřízena v mysli za tím účelem, aby člověk byl s to rozhodovat o všem, cokoli se mu naskytne, rozhlíží-li se mimo sebe, zda je to rozumné, zda žádoucí a zda vykonatelné“ (1992, I., s. 271). Člověk není podle Komenského jen pasivním odrazem Boha na zemi. Člověk disponuje tvůrčí silou, rozumem a svou prací vytváří řadu vzestupných vrstev: svět lidských výtvorů, mravní svět v širokém slova smyslu, který obsahuje celý systém společenských vztahů zprostředkovaný myšlením, řečí a činy, a duchovní svět, který zahrnuje vztah člověka k Bohu zosobněný vůlí k dobru. Politikou rozuměl snahu uspořádat věci podle své volby, což zahrnuje vedení lidí, kteří stále něco podnikají, podle takových pravidel, aby v tom, co dělají nepřekáželi, nýbrž pomáhali.

2) Přispívat chudině, žebrákům a dávat milodary bylo podle názoru scholastické doktríny bohulibé. Evangelium varovalo před lidskou touhou po bohatství jako nebezpečím pro blaho a spasení lidské duše. Fyzická práce byla ceněna spíše jako ochrana proti hříchu a soukromý majetek byl chápán jako nutné zlo vzniklé následkem prvotního hříchu. Právo na soukromý majetek bylo teoreticky velmi diskutovanou a zpochybňovanou tezí a až Tomáš Akvinský (1225 – 1274) autoritativně uznal právo na soukromé vlastnictví, ovšem s výjimkou nouze ohrožující život – to se pak vše stává společným vlastnictvím a není hříchem vzít cizí majetek.

3) Filozofické úvahy o stálém hledání lidského štěstí lze najít v jeho dřívějším díle *Labyrint světa a ráj srdce*.

Z těchto základních premis posuzoval společenské vztahy včetně vztahů a jevů hospodářských a na základě Vševedy (Pansofie, vědy o společnosti) a Všenápravy (Panorthosie) stavěl své vize harmonického světa.

Ekonomiku chápal jako „rozumnost při ovládnutí jiných lidí, sloučených do nějakého společenství“ (1992, II., s. 225). Komenského metodologické východisko v nazírání na ekonomiku je ve správě domácího (rodinného) hospodářství. To tvoří základní jednotku, od které pak dále pokračuje k vyšším úrovním. Ekonomickou realitu vnímal, na svou dobu dost typickým, spíše etickým, mravoučným pohledem, ať již šlo o vztah k práci, k majetku a brojení proti lakomství, lenosti nebo vymezení základních povinností v rodině, povinností a oprávnění hospodáře, sloužících apod. Oproti středověké scholastice u něj již došlo k posunu k modernějšímu pojetí. Optika protestantismu při nazírání na ekonomické jevy byla u něj více než patrná: jedno ze základních kritérií je hospodárnost a užitečnost: „Ty pak, ať jsi kdokoli, hleď aby ses vyhýbáním práci neoddal zahálce a nezařídil svůj život tak, aby nebyl k užtku ani tobě, ani jiným. ... Lenost, netečnost a nečinnost jsou jak neužitečné, tak i obtížné a odporné. ... Je pustou marností mít vzácné nářadí a ozdobné předměty všeho druhu získané nikoli pro potřebu majitele, ale pro oči diváků, protože všechno je nutno měřit užtkem.“ (1992, II., s. 205, 207). Oproti katolickým ekonomickým dogmatům šlo i jeho chápání, že vykonávaná práce fyzická i duševní je nikoli prostředkem pro spasení duše (Boží království na nebi), ale je prostředkem používaným na tomto světě ku blahobytu a štěstí národa, státu: „Budou tedy rodiče zvykat své potomky: pracovitosti, nedovolující jim zahálet, nýbrž nutíce je, aby od útlého věku něco dělaly, nejdříve zábavného, co by však vážně prospívalo ... nějakému umění, jímž by se později živily a sloužily státu...“ (1992, II., s. 232). Komenskému neunikl ani význam dělby práce a používání techniky pro rozvoj blahobytu a úloha peněz pro rozvoj obchodu a hospodářství.⁴⁾

Definoval úkoly státu, ekonomické služby rozdělával na veřejné a soukromé, které „přísluší soukromníkům, například řemeslníkům, kupcům a jiným lidem, postaveným v nějakém počestném povolání, jímž si mají vydělávat svůj chléb“ (1992, III., s. 413). Stejně tak definoval všeobecná pravidla, která mají dodržovat ti, kdož služby poskytují. Dalším okruhem v jeho zájmech o hospodářskou problematiku byly již zmíněné otázky růstu populace a zvyšování vzdělanosti.

Komenský si přál svět bez monopolů a ideál viděl ve „slušné“ konkurenci; nikoli však v celé ekonomice či celé výrobě, ale typicky dobově pouze v obchodě: „Také monopoly a oligopoly buďtež odstraněny po celém světě. Osvícenému věku má být cizí tato hanba století, že několik lidí zřídí si po městech a říších monopoly, a tím vytlačují jiné z obchodu chtějíce jim chleba vyrvat z úst. Neboť jako nelze snášet pletichářský způsob, kterým se někteří míchají do všeho, nýbrž je nutné všude zavést pořádek v tom, co má kdo dělat, tak také nelze trpět, aby to, co by mohlo lépe dělat více lidí, soutěžících navzájem slušnou horlivostí a přičiněním, na sebe strhoval jediný, sice s jistým ziskem pro sebe, ale s neméně jistou škodou a újmou státu“ (1992, III., s. 408).

Za zdroj sporů a válek pokládal rozdělení vlastnictví na „moje a tvoje“. Nechtěl však zrušit ani vlastnictví, ani státy; příčiny válek a nepřátelství by mělo odstranit univerzální pojítko států, tzv. „mírový soud“, který mimo jiné zakotví spravedlivé univerzální právo a bude dohlížet na jeho provádění. Z „ekonomických věcí“ měl soud dohlížet „na míry, váhy, mince, veřejné cesty atd. jako na nástroje veřejné spravedlnosti a bezpečnosti“ (1992, III., s. 357). Tím, že zmizí války a všechny

4) Z tohoto hlediska je zajímavý i výběr a uspořádání lidových přísloví a rčení v díle *Moudrost starých Čechů za zrcadlo vystavená potomkům* (napsaném kolem r. 1631).

příčiny nepokojů, nebudou muset dokonce být násilně vymáhány daně a jiné poplatky, které především, podle Komenského, slouží na úhradu válek.

Komenský ve druhé polovině svého života začal chápat svět jako dílo nápravy: člověk není ani divák v divadle světa, ani zmatený poutník v jeho labyrintech, ale účastník na jeho zásadní reformě – člověk je svobodná bytost, jež v nekonečnu nekonečně sama sebe tvoří. Ve Všenápravě si stanovil velmi odvážný cíl, kterým se jeho dílo stalo nadčasové: „Naprosto tedy musíme směřovat k tomu, aby se lidskému pokolení vrátila svoboda myšlenková, svoboda náboženská a svoboda občanská. Svoboda, tvrdím, je nejskvělejší lidský statek, stvořený spolu s člověkem a od něho neodlučitelný“ (1992, III., s. 323).

Komenského „protestantský důraz“ na hospodářskou příčinlivost, píli a užitečnost, resp. moderně řečeno na podnikavost, odsudek obchodních monopolů, pohled na vzdělání jako na jeden z hybných momentů tvorby blahobytu a štěstí národa a oceňování i duševní práce – to jsou momenty, které mohly pozitivně ovlivnit rozvoj ekonomického myšlení u nás. Bohužel neovlivnily. Osobně svobodní nekatolíci museli po Obnoveném zřízení zemském odejít ze země a knihy J. A. Komenského byly v habsburské monarchii zakázány.⁵⁾ Lze ještě podotknout, že nucené ukončení vědeckého a pedagogického působení Jednoty bratrské (fungování jejích škol, vydávání českých i latinských knih atd.) dlouhodobě vedlo ke snížení obecné úrovně vzdělanosti v Čechách.

Literatura

Komenský, J. A.: *Štěstí národa*. Praha, J. Otto 1901.

Komenský, J. A.: *Moudrost starých Čechů za zrcadlo vystavená potomkům*. Praha, J. Otto 1920.

Komenský, J. A.: Listové do nebe. In: *Veškerých spisů Jana Amosa Komenského svazek XV*. Brno, Ústřední spolek Jednot učitelských na Moravě 1910, s. 2-25.

Komenský, J. A.: *Obecná porada o nápravě věcí lidských* (Díl I., II., III.). Praha, Svoboda 1992.

Novák, J. V.: Jana Am. Komenského myšlenky národohospodářské. *Obzor národohospodářský*, 1917, s. 201-247.

Patočka, J.: *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*. Praha, ČSAV 1964.

Pešková, J., Kožík, F.: *Všichni na jednom jevišti světa*. Praha, Svoboda 1991.

Pešková, J.: Aktuální aspekty filosofické argumentace v Komenského Konsultaci. *Filosofický časopis*, 1992, č. 1, s. 3-10.

Polišenský, J.: *Jan Amos Komenský a jeho doba*. Praha, Orbis 1957.

Popelová, J.: *Jana Amose Komenského cesta k Všenápravě*. Praha, SPN 1958.

Slovník českých filozofů. Brno, Masarykova univerzita 1998.

Urfus, V.: K cechovní politice v Čechách na přelomu 17. a 18. století a k jejím ideovým zdrojům. *Právněhistorické studie VI.*, 1960, s. 39-65 (Praha, ČSAV).

Ždímal, M.: Komenský soudobým manažerům. *Moderní řízení*, 1992, č. 8, s. 92-94.

5) Ještě za Komenského života vydali jezuité v Praze jeho latinskou mluvnici bez uvedení autora.

ECONOMIC OPINIONS IN THE HUMANISTIC WORK OF JOHAN AMOS COMENIUS

Ilona BAŽANTOVÁ, Faculty of Law of Charles University, 7, Curie Sq., CZ – 116 40 Prague 1 (e-mail: Bazantova.Ilona@quick.cz).

Abstract:

Economic opinions of Johan Amos Comenius (1592 – 1670) were not completely described yet, although they can be found in several writings. Comenius differentiated from Medieval thoughts by his opinions in respect of an enterprise, a position of laws and an activity of sovereign, by refusing monopolies, emphasising the importance of level of education for the development and wealth-being of the nation, and by describing positive aspects of intellectual work. His opinions are often similar to mercantilistic point of view.

Keywords: conditions for wealth-being and happiness of nation, enterprise, knowledge and education, population growth, vision of harmonic world

JEL Classification: B 31